

Первинна ефективність визначається як початковий одноразовий ефект, отриманий внаслідок здійснення певної діяльності, запровадження прибуткових технічних, організаційних або економічних заходів.

Первинна ефективність майже завжди примножується завдяки багатоспрямованому та багаторазовому використанню названих заходів не лише в даній сфері діяльності, а й в інших. Тоді можна казати про так звану **мультиплікаційну** ефективність.

Зміст **синергічної** ефективності у С. Ф. Покропивного полягає в комбінованому впливі сукупності тих чи інших інновацій на фінансово-економічний стан суб'єкта господарювання, коли загальний ефект перевищує суто арифметичну суму впливу на діяльність кожної інновації зокрема, тобто коли кожна інновація посилює вплив усіх інших.

Кожна з перерахованих видових класифікацій ефективності має право на існування. Якщо провести їх детальний аналіз, то стане цілком зрозумілим, що кожен з видів носить або економічний, або соціальний характер. Виходячи з цього, можна стверджувати, що широко розповсюджена класифікація ефективності на економічну, соціальну та соціально-економічну є основою всіх інших поділів і тому є загальною.

Класифікація С. Ф. Покропивного систематизована з урахуванням значної кількості ознак та відбиває різні аспекти діяльності. Вона є більш повною серед уже існуючих і, не дивлячись на те, що автор розробляв її для виробництва, її застосування можливе і в інших сферах. Однак ця класифікація недостатньо змістовна, тому виникає необхідність в її корегуванні, доповненні новими видами, які наведено автором у табл. 2.

Таблиця 2

Видова класифікація ефективності діяльності

Класифікаційна ознака	Ефективність	Характеристика
Середовище діяльності системи	внутрішньо-системна;	характеризує використання внутрішніх ресурсів системи;
	зовнішньо-системна	характеризує використання зовнішніх можливостей системи
Вид ресурсів	трудова;	показує ступінь використання трудових ресурсів у процесі досягнення мети;
	матеріальна;	показує ступінь використання матеріальних ресурсів у процесі досягнення мети;
	фінансова;	показує ступінь використання фінансових ресурсів у процесі досягнення мети;
	інформаційна	показує ступінь використання інформаційних ресурсів у процесі досягнення мети
Якість результату діяльності або відповідність результату діяльності наміченим цілям	ціннісна;	дозволяє з'ясувати, наскільки результат відповідає важливості, значенню мети;
	цільова;	характеризує ступінь досягнення мети;
	потрібнісна	показує, в якій мірі отриманий результат задовольняє потребу в меті

Запропоновані нові види виступають у ролі допоміжних у процесі визначення, аналізу й оцінки ефективності та глибо-

ше розкривають як кількісні, так і якісні характеристики сутності поняття "ефективність".

Проведений аналіз підходів до визначення ефективності діяльності системи, а також систематизація її видів значно доповнили вже проведений автором аналіз еволюційних, теоретичних, філософсько-методологічних аспектів ефективності. Виходячи з того, що розуміння основ проблеми сприяє її успішному вирішенню, результати проведеного аналізу є необхідним підґрунтям для подальшого дослідження теоретичних аспектів управління ефективністю, а також практичних розробок його механізму.

Література: 1. Червяченко А. В. Еволюція поняття "ефективність" // Регіональні перспективи. — 2004. — №3 – 5. — С. 102 – 104. 2. Управление экономикой: основные понятия и категории / Под ред. Р. А. Белоусова. — М.: Экономика, 1986. — 304 с. 3. Жигалов В. Т. Эффективность торговли: сущность, измерение, оценка. — К.: Вища школа, 1986. — 32 с. 4. Жигалов В. Т. Основы менеджменту і управлінської діяльності: Підручник / В. Т. Жигалов, Л. М. Шимановська. — К.: Вища школа, 1994. — 224 с. 5. Основы управления: Учебник для вузов / Под ред. В. П. Радукан. — М.: Высшая школа, 1986. — 272 с. 6. Карлоф Б. Деловая стратегия: Пер. с англ. / Науч. ред. и авт. послесл. В. А. Приписнов. — М.: Экономика, 1991. — 240 с. 7. Бинкин Б. А. Эффективность управления: наука и практика / Б. А. Бинкин, В. И. Черняк. — М.: Наука, 1982. 8. Маркіна І. А. Методологічні питання ефективності управління // Фінанси України. — 2000. — №6. — С. 24 – 32. 9. Економіка підприємства: Підручник / За заг. ред. С. Ф. Покропивного. — 2-ге вид. перероб. та доп. — К.: КНЕУ, 2001. — 528 с. 10. Курочкин А. С. Организация управления предприятием. — М.: Экономика, 1996. — 132 с.

Стаття надійшла до редакції
17.02.2006 р.

УДК 332.1

Матюшенко І. Ю.

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ОСВІТИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ СТВОРЕННЯ СУСПІЛЬСТВА, ПОБУ- ДОВАНОГО НА ЗНАННЯХ

In the article the problem of searching the ways of knowledge and education infrastructure development as the components of country intellectual capital under conditions of global tendency of high development countries transition to the society, built on the knowledge is considered. The recommendations for reforming the educational management system of Ukraine are given.

Для сучасної України вкрай актуальною стає проблема пошуку шляхів розвитку інфраструктури знань і освіти як складових інтелектуального капіталу країни в умовах глобальної тенденції переходу розвинених країн від комунікаційного та інформаційного суспільства до суспільства, побудованого на знаннях.

Вказана тема досліджувалась протягом 2003 – 2005 років у публікаціях С. Ніколаєнка, М. Згуровського, В. Пономаренка, В. Бакірова, Л. ТОВАЖНЯНСЬКОГО, І. ПІДДУБНОГО, Г. ЗАДОРОЖНОГО,

А. Голікова, Б. Гриньова, П. Бубенка, К. Корсака, Г. Касьянова, А. Співаковського, М. Зубицької та інших [1 – 5]. У той же час цей аналіз не повністю враховував особливості розвитку інтелектуального капіталу України в умовах прискорення євроінтеграційних процесів у країні.

Метою статті є оцінка перспектив розвитку освіти в Україні та її ролі в реалізації інноваційної моделі розвитку економіки регіонів з урахуванням сучасних євроінтеграційних процесів і створення суспільства, побудованого на інформації та знаннях.

Знання завжди відігравали суттєву роль у прогресі людства в цілому. Місце й роль будь-якої держави в сучасному світі пов'язані з його спроможністю продукувати, вживати та застосовувати нові знання і технології. Наприкінці ХХ і на початку ХХІ століть швидко змінювалися концепції суспільства, побудованого на знаннях та інформації [6], а саме:

комунікаційне суспільство (80-ті – початок 90-х років минулого століття) можна було характеризувати перетворенням важливої для людей інформації в цифрову форму, створенням великих сховищ для її збереження (бази даних та бази знань), передачею її на відстань за допомогою телекомунікаційних технологій і початком розвитку на цій основі глобальної комп'ютерної мережі Інтернет;

інформаційне суспільство (почало розвиватися з другої половини 90-х років минулого століття): інформація почала відігравати роль товару, який можна було купити і продати. Але вона ще не стала знанням, а тільки аналогічно з "сировиною" оброблялася перед використанням. Тобто інформація не мала людського виміру, якщо навіть була "оцифрованою", інтерактивною, динамічною;

суспільство, яке побудовано на знаннях, виникло з двох попередніх, відносно коротких фаз, поєднавши їх головний продукт – інформаційні і комунікаційні технології (ІКТ) – з людським, творчим компонентом. Тобто комунікаційне та інформаційне суспільства базуються на технологіях; суспільство, побудоване на знаннях, – на людях-творцях, озброєних технологіями.

Нові знання, що генеруються наукою, підготовка високоякісного людського капіталу на базі якісної освіти, створення додаткових багатств виробничим сектором і бізнесом – невід'ємні компоненти сучасного суспільства, побудованого на знаннях. У такому суспільстві відбувається поступове заміщення традиційних індустріальних засобів виробництва новими, що продукують прогресивні знання і за допомогою яких створюються додаткові багатства. Це суспільство змінює структуру праці, трудових відношень, зайнятості населення, призводить до появи нових професій і видів діяльності.

Таким чином, до основних ознак суспільства, побудованого на знаннях, слід віднести:

а) людський вимір – знання створюються і розвиваються з людьми;

б) знання, що продукуються людьми, є товаром, який можна придбати, зберігати, розповсюджувати, продавати, обмінювати. Але це товар, котрий постійно змінюється і збагачується;

в) нові глобальні знання змінюють конфігурацію геополітичних сфер впливу у світі. Деякі країни і великі транснаціональні компанії спроможні створювати нові знання, захищати та продавати їх, інші є переважно користувачами чужих знань. З'являється нова могутня влада, яка структурується з метою виготовлення і володіння глобальними знаннями (наприклад, 45 країн – учасниць Болонського процесу, Євросоюз та ін.);

г) нові знання стають більш комплексними, проблемно-орієнтованими і міждисциплінарними. Проблеми, які повинні вирішуватися з їх використанням, більш складні та взаємопов'язані;

д) знання є одночасно індивідуальними і колективними. Традиційно пізнання світу базувалося на індивідуальних наукових досягненнях. У суспільстві, побудованому на знаннях, все більше значення у вивченні навколишнього світу набуває колективний розум, що формується на базі колективних форм інтелектуальної роботи. При цьому ІКТ дозволяють, долаючи кордони, створити єдиний віртуальний простір для взаємодії

груп дослідників з різних частин світу, які поєднані між собою загальною метою при вирішенні проблеми;

е) знання набувають синергетичний характер. Колективний розум, що формується в результаті такої діяльності, не є простою сумою індивідуальних інтелектуальних вкладів окремих дослідників. У цьому випадку існує "добавлена вартість" колективного розуму, що виникає за рахунок великої кількості взаємодій дослідників. Тому напрацьовані таким чином знання – суспільні, вони не можуть належати якомусь одному індивіду;

є) процес створення й розповсюдження нових знань має сітьовий характер. Традиційні піраміди і вертикалі влади принципово не притаманні новому типу суспільства. Головними його елементами є вузли (окремі люди, групи людей, установи та організації) і гілки (зв'язок між вузлами), що розвиваються природно. Як результат, формуються розгалужені мережі людей, установ та організацій (без кордонів), у яких відбувається створення нових знань і обмін ними, виробництво інтелектуальної продукції (наприклад, програмного забезпечення), проводяться фінансові операції та інші види взаємодії між людьми.

Таким чином, інформація і наукові знання стають головними продуктивними факторами, замість матерії та енергії, визначають як стратегічний потенціал суспільства, так і перспективи його розвитку. Традиційні ж індустріальні виробництва, поступово втрачаючи пальму першості, знаходять свою нішу в країнах третього світу за рахунок використання екологічних квот (згідно з Кіотським протоколом), сировинних ресурсів і дешевої робочої сили.

Як показали дослідження, наприклад, Світового банку, суспільний прогрес визначається перш за все процесом накопичення знань, що в результаті забезпечує накопичення капіталу. В розвинених країнах, що входять в Організацію економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР), обсяги капіталовкладень у нематеріальні активи, які формують національні бази знань, зокрема, в професійну підготовку кадрів, наукові дослідження, патентування і ліцензування, програмне забезпечення, привірюють, а іноді й перевищують капіталовкладення в основні фонди.

Виробництво й використання знань, інвестиції в науку й освіту для забезпечення постійного розвитку та збільшення рівня життя в різних країнах суттєво відрізняються. Так, за даними Світового банку [7], 85% сукупних світових інвестицій у науку здійснюють країни – члени ОЕСР, 11% – Індія, Китай і Бразилія, а також нові технологічно розвинені країни Східної Азії і тільки 4% – інші країни світу, в тому числі й Україна. Тому країни з розвинутою економікою створили для себе благодатне замкнене коло, коли заради одержання нових багатств вони пріоритетно інвестують власну науку й освіту і, як наслідок, результати наукових досліджень та якісної підготовки кадрів забезпечують примноження бажаних багатств, укріплення влади й розширення сфер впливу.

На жаль, країни, що розвиваються, і країни з перехідною економікою, до яких відноситься й Україна, ідеологічно та політично ще не готові скористатися перевагами й потенційними вигодами, які надає суспільство нового типу. За роки незалежності Україна не змогла сформувати й втілити у життя політику пріоритетного науково-технологічного прогресу і, як наслідок, була відкинута у списку 104 країн світу на 76 місце за загальним індексом макроекономічного середовища, на 83 місце за загальним індексом технологій, на 97 місце за індексом суспільних інститутів, залишаючись серед лідерів у цьому списку за рівнем бюрократизму, корупції й відмивання грошей [7].

Відсутність в Україні послідовної державної політики, спрямованої на розвиток інформаційного суспільства і суспільства, побудованого на знаннях (82 місце із 104 країн світу за важливістю для уряду цього напрямку), привело до спонтанного розвитку лише окремих фрагментів його початкової стадії (комунікаційного суспільства): систем зв'язку і телекомунікацій, спрощеного переліку Інтернет-послуг. Сьогодні Україна займає 62 місце із 104 країн світу за кількістю Інтернет-хостів –

18,3 на 10 000 населення; 85 місце за кількістю користувачів Інтернету — 180 на 100 000 населення; 81 місце за кількістю абонентів мобільного зв'язку — 8,4 на 100 жителів; 78 місце за кількістю персональних комп'ютерів — 1,9 на 100 жителів; 55 місце за кількістю телефонних ліній — 21,6 на 100 жителів [7].

Розбудова комунікаційного суспільства для України є важливою, але не кінцевою метою, оскільки в цьому випадку нам залишається роль залежних користувачів чужих знань і технологій, а не їх ідеологів та розробників. Сучасне інформаційне суспільство і суспільство, побудоване на знаннях, крім технологічного, прийняло багато вимірів: гуманітарне, мас-медійне, освітньо-наукове тощо. На жаль, побудова власної економіки знань та індустрії інтелектуальних інформаційних технологій на основі фундаментальної науки і освіти в державній політиці України відсутня, тоді як значний інтелектуальний потенціал країни не використовується.

З урахуванням переходу з 2006 року у розрахунках за енергоносії за світовими цінами, більш жорстких умов на зовнішніх ринках металу й остаточної втрати інших переваг пострадянського простору уникнути економічного колапсу Україна зможе лише при негайному переході до політики пріоритетного науково-технологічного розвитку. В цьому контексті роль освіти та її реформування важко переоцінити.

Суспільство, побудоване на знаннях і інформації, вносить суттєві якісні зміни в методологію та зміст сучасної освіти, яка набуває кількох вимірів [6]:

1) освіта для суспільства, побудованого на знаннях, означає, що бути активним учасником такого суспільства, вміти користуватися його благами можуть лише люди, які мають відповідну освіту і здатні її постійно оновлювати відповідно до стрімкого розвитку технологій. Тому сучасна освіта повинна постійно поліпшуватися шляхом удосконалення навчальних планів, відкриття нових спеціальностей, втілення принципу "освіта протягом усього життя";

2) освіта в суспільстві, побудованому на знаннях. Ті, хто вчиться в цьому суспільстві за його методиками і технологіями, поступово відходять від традиційної категорії студентів або учнів, набираючи статус його громадян, який передбачає наднаціональний підхід до етичних, конфесійних та інших відмінностей людей, глобальну людську етику, толерантність, солідарність, рівну людську гідність тощо. Виникає нове явище – освіта без кордонів, заснована на технологіях дистанційного навчання, й та, що сприймається як доповнення новими можливостями до традиційної. Така освіта:

забезпечує незрівняну швидкість оновлення знань, що взяті зі світових інформаційних ресурсів;

дозволяє без обмежень розширювати аудиторію викладача, ігноруючи при цьому географічні кордони;

максимально наблизитися до спеціальних потреб інвалідів при одержанні ними освіти;

3) суспільство нового типу змінює місію, роль і поле діяльності як навчальних закладів, так і викладачів. Методологія й політика навчання вже не можуть орієнтуватися на швидкі технологічні зміни, що було характерно для індустріального суспільства. Їх світогляд повинен направлятися на переосмислення нових парадигм і фундаментальних принципів природи і суспільства, а також має забезпечувати випередження технологічного розвитку суспільства. В цьому сенсі важливе значення знову набуває фундаменталізація знань;

4) змінюється система взаємовідношень між тими, хто вчить, і тими, хто вчиться. З'являється нова педагогіка освіти. Виникає безпосередній доступ тих, хто вчиться, до знань, даних та інформації. Викладач, залишаючись головною діючою особою, набуває роль "навігатора", інтерпретатора нових знань для тих, хто вчиться, формуючи їх індивідуальні освітні програми. Педагогічна складова й підготовка викладачів за новою креативною моделлю, замість репродуктивної, стає центральною проблемою освітньої політики.

У той же час у сучасній Україні, де на 10 тисяч населення одержують освіту 429 чоловік у вищих навчальних закладах III – IV рівня акредитації та ще 116 студентів – у навчальних

закладах I – II рівнів акредитації, реальний попит на високо-професійних спеціалістів – випускників вузів – практично відсутня [8]. Така ситуація де-факто означає, що діяльність освітньої системи в незначній мірі погоджується з реальними потребами суспільства. Економіка в особі реально функціонуючих суб'єктів господарювання пропонує випускникам зарплату, неадекватну витратам на одержану освіту. Таким оригінальним способом (низькою зарплатою) суспільство ставить незадовільну оцінку існуючій системі освіти.

За інформацією міністра освіти і науки України С. Ніколаска МОН розробило концепцію розвитку освіти в Україні та державну програму "Інформаційні і комунікаційні технології в освіті і науці на 2006 – 2010 роки", які містять ряд нових якісних кроків, що планується здійснити у всіх ланках освіти в найближчі п'ять років [9; 10]. До основних нововведень концепції слід віднести:

1) у дошкільній освіті: особлива увага приділяється сімейному вихованню; різним формам дошкільного виховання дітей, що не відвідують дитсадочок; створення спеціальних груп для дітей з особливими потребами;

2) для загальноосвітньої школи: створення гнучкої мережі загальноосвітніх навчальних закладів з урахуванням демографічної ситуації в регіонах; створення умов для об'єднання індивідуальної та класно-урочної системи навчання; комп'ютеризація й інформатизація середньої освіти зокрема; доведення забезпеченості шкіл сучасними комп'ютерами до рівня 15 учнів на один комп'ютер (сьогодні цей показник складає 75 : 1);

3) для професійно-технічної освіти: передбачається збалансувати попит та пропозицію на ринку праці на кваліфіковані кадри з урахуванням пріоритетних напрямків розвитку економіки і регіональних особливостей, підсилення ролі роботодавців й бізнесу у формуванні трудового потенціалу країни;

4) у сфері вищої освіти: мова йде про вирішення наступних завдань:

приведення законодавчої і нормативної бази до європейських вимог;

створення нової національної системи кваліфікацій, яка б погоджувалася з системою кваліфікацій, що формується у Європі відповідно до Лісабонської конвенції;

введення скороченого переліку напрямків і спеціальностей;

реалізація принципів спадкоємності змісту освіти в 12-річній загальноосвітній школі і вищій освіті шляхом перерозподілу навчальних дисциплін загальноосвітнього циклу;

впровадження нової системи організації й підготовки науково-педагогічних кадрів через аспірантуру як третій цикл системи вищої освіти;

удосконалення системи прийому до вузів шляхом переходу до вступних іспитів у формі незалежного зовнішнього тестування випускників школи;

5) вперше в концепції чітко сформульовані завдання й шляхи реалізації навчання протягом усього життя;

6) велику увагу приділено підсиленню соціальних гарантій. Вперше ставиться завдання досягнення в Україні рівня середньої заробітної плати педагогів, яка існує в країнах Європи – нових членах ЄС; впровадження однакових принципів оплати праці науково-педагогічних працівників з науковими ступенями й вченими званнями незалежно від типу й рівня акредитації навчального закладу;

7) передбачено до 2010 року досягти рівня фінансування освіти до 10% ВВП.

У той же час реалізація вказаної концепції можлива лише при умові переходу від діючої системи освіти в Україні до нової, яка дозволить покращити систему управління якістю підготовки студентів. Аналіз взаємозв'язків між основними учасниками освітнього процесу дозволить виявити ключові напрямки, за якими необхідно провести зміни для адаптації української системи освіти до вимог суспільства, побудованого на знаннях і інформації.

Моделю діючої системи освіти в Україні включає такі основні об'єкти, як: Міністерство освіти і науки (МОН), школи, університети, державні інституції (центри зайнятості, управ-

ління освіти і науки облдержадміністрацій), незалежні агентства й ринок праці. Перш за все необхідно відмітити, що сьогодні існує **слабкий зворотний і сильний прямий зв'язок МОН та університетів**, що свідчить про фактичну відсутність автономії вузів, а також про можливості ректора одноосібно керувати закладом практично без урахування думки вченої ради. Така ситуація влаштовує еліту МОН і університетів, оскільки ректор реально залежить тільки від точки зору міністра. Як наслідок, механізм прийняття рішень, у тому числі й про відкриття нових спеціальностей, їх ліцензування, акредитацію, відбувається на основі особистих відношень і маніпулювання інформацією про основні характеристики функціонування університету.

Ще однією проблемою є **відсутність формалізованих зв'язків незалежних агентств з іншими діючими особами освітнього процесу**. МОН не поспішає делегувати частку своїх повноважень, які склалися ще за радянських часів, публічним структурам, а університети не бажають підпорядковуватися процедурам відкритої, чесної експертизи своєї діяльності. Це, дійсно, проблема якості підготовки студентів. МОН намагається змінити ситуацію шляхом, по-перше, створення наглядових рад при вузах, а, по-друге, за допомогою створення національного агентства з тестування бажаючих вступити до університету. Але виникає природне питання: як можна доручати тим, за ким необхідно наглядати, формувати відповідні наглядові структури? Як наслідок, може бути сформована ще одна приректоровська структура, яка буде штампувати "необхідні" рішення. Уже сьогодні склад більшості наглядових рад національних університетів є ілюстрацією кон'юнктурного союзу освіти, влади й політики. На погляд автора статті, доцільно на законодавчому рівні включити в систему освіти незалежні агентства, передавши їм частину повноважень, що буде забезпечувати баланс у якості підготовки студентів.

Крім того, проблема зовнішнього тестування абітурієнтів стає сьогодні найбільшю проблемою для української освіти. Корупція при вступі до вузів — це проблема ментальності пострадянського суспільства. В Америці при впровадженні тестування завдань боротьби з корупцією не ставилося взагалі, бо існує більш важлива мета: створити рівні умови для подальшого розвитку всіх абітурієнтів, незалежно від їх соціального статусу й забезпеченості їхніх сімей. Саме однакові за складністю завдання, однакові й прозорі умови здачі й перевірки тестів це гарантують.

Центром тестових технологій (ЦТТ — проект Міжнародного фонду "Відродження") була розроблена концепція зовнішнього оцінювання для України. Але сьогодні нормативно-правова база ще не готова, не затверджено проект постанови Кабміну [11]. Як показують дослідження фахівців Харківського національного економічного університету (ХНЕУ), на фоні підвищення рівня оцінок у шкільних атестатах абітурієнтів їх показники при виконанні олімпіадних завдань та вступних іспитів знижуються [6]. Це свідчить про падіння рівня шкільної освіти, якості підготовки учнів. Зовнішнє незалежне тестування, проведене ХНЕУ в 2005 році за участю наглядачів з ЦТТ:

ставить усіх абітурієнтів у рівні умови, відроджує віру школярів у справедливість й налаштовує їх розраховувати на власні сили;

надає шанси стати студентами дітям з малозабезпечених сімей;

дозволяє сформувати реальну базу для ліквідації хабарництва в школах і вузах;

дозволяє уникнути адміністративного втручання в процес оцінювання знань представниками різних гілок влади;

надає можливість попередньої оцінки рівня викладання кожної дисципліни в кожному регіоні, місті і районі, що вкрай важливо для підвищення ефективності управління якістю освіти;

надає змогу сформувати базові вимоги до знань, вмінь і навичок випускників шкіл, тобто створити реальний державний стандарт.

У той же час існує ще багато неузгодженостей в організації процесу тестування, а саме:

не створена державна незалежна організація (тобто національне агентство з тестування) для проведення тестування, яка буде мати статус юридичної особи з відповідним матеріальним забезпеченням;

не існує легітимна правова база для проведення єдиних випускних іспитів у формі незалежного тестування;

відсутній механізм оцінювання якості тестів;

не виділені кошти на якісне проведення загальнодержавного тестування;

існує ймовірність витоку інформації щодо змісту тестів на регіональному рівні;

дуже важко оцінити творчий потенціал випускника, його здібності вирішувати проблемні ситуації, що виходять за рамки найпростіших алгоритмів.

Крім того, необхідно поєднати об'єктивне тестування знань з пов'язаним з ним моніторингом шкіл, коли і вчителям, і учням буде ясно, до якого базового рівня потрібно прямувати. Сьогоднішня проблема полягає в неузгодженості вимог шкіл і вузів до змісту екзаменаційних завдань. Необхідно створити міст між школою та вузом. Для цього за круглим столом повинні зібратися працівники вузів, представники академічної сфери, вчителі-практики і разом виробити загальний стандарт. Це стимулювало б школу й спонукало б вузи до розумних вимог.

Необхідно забезпечити також **реальну автономію вузу**. Потрібні законодавчі кроки, за прикладом Польщі, де чітко врівноважені можливості виконавчої влади університету з повноваженнями вчених рад, у тому числі й через жорсткі обмеження термінів перебування осіб на одній посаді. У квітні 2005 року вісім українських університетів: Національні Львівський, Чернівецький, Харківський, Дніпропетровський, Донецький, "Києво-Могилянська академія", Український католицький університет (Львів), Університет економіки і права "Крок" (Київ) — при підтримці міжнародного фонду "Відродження" створили **консорціум** для експериментального впровадження основ університетської автономії у вищій освіті України [13]. Університети — члени консорціуму — так сформулювали свої основні принципи:

автономія — це право університету самостійно приймати рішення щодо внутрішнього управління й фінансування, визначати власну стратегію у сфері науково-дослідницької роботи, а також форми й методи роботи;

автономія університету означає його найповнішу підзвітність і відповідальність перед суспільством; незалежність від політичних партій, громадських та релігійних організацій; розмежування прав, повноважень і відповідальності держави, органів управління вищою освітою і вищого навчального закладу;

університет, де в основі повсякденного життя — принципи самоуправління, організаційно-фінансова і політична незалежність від влади, відповідальність за результати діяльності перед громадою, академічні свободи, — це природний елемент громадянського суспільства, де соціальна адаптація індивіда відбувається в умовах свободи індивідуального вибору, особистої відповідальності за результати навчання і в умовах самоуправління. Автономний університет сам буде відповідати за якість освіти, перш за все, перед споживачем освітніх послуг, далі перед громадою і державою.

У той же час існують побоювання, що, по-перше, автономія буде означати всевладність адміністрації, посилення корупції й подальше зниження якості освіти. Академічні свободи можуть перетворитися в синекри, а право самостійно надавати вчені ступені й звання або легітимізувати іноземні дипломи — в право штампувати паперових докторів, кандидатів і професорів. По-друге, небезпека впровадження автономії зверху. Якщо врахувати ту обставину, що система управління освітою й надалі залишається надцентралізованою, неважко спрогнозувати ситуацію, коли привабливий лозунг, проголошений МОН, буде підхоплений усією адміністративною ієрархією й буде так встановлена автономія для університетської адміністрації з ще більшим безправ'ям професорів, викладачів

і студентів, тобто одержимо імітацію й бадьорі звіти про кількість "автономізованих" університетів.

Саме тому члени консорціуму виступають за експериментальне впровадження основ університетської автономії спочатку в декількох університетах, проведення постійного моніторингу відношення академічної і студентської громади до нововведень, організації суспільних акцій, спрямованих на обмін досвідом, популяризацію й роз'яснення ідеї університетської автономії в суспільстві.

Ще одним аспектом діяльності існуючої системи освіти в Україні є **ліцензування діяльності навчальних закладів МОН**. Цю функцію виконує МОН з акцентом на дослідження ресурсів університету (матеріально-технічних, кадрових, організаційних тощо), але необхідно не залишати цей напрямок без зворотного зв'язку, як це відбувається сьогодні, бо, як наслідок, губиться контроль якості і реальний зв'язок з потребами суспільства [8]. Доцільно, на погляд автора статті, делегувати державним інституціям функцію ліцензування професійної діяльності випускників. Тобто наявність диплома повинна бути тільки необхідною умовою для здійснення професійної діяльності. Випускнику вузу потрібно буде одержувати ще й ліцензію. Для цього він проходитиме тестування в спеціально створених державою комісіях. І якщо система тестування виявляє визначену кількість, наприклад десять, рекламцій з даної спеціальності вузу, то МОН зобов'язаний анулювати акредитацію цього вузу з підготовки спеціалістів відповідної спеціальності. Тобто система управління якістю включає контроль компетенцій бакалаврів і магістрів незалежними об'єктами.

Суттєвим стимулом реформування української системи освіти, безумовно, є **інтеграція нашої освітньої системи в європейську модель шляхом участі українських університетів у Болонському процесі**. Цей процес був ініційований міністрами освіти більшості європейських країн із залученням міжурядових освітніх організацій типу ЮНЕСКО, Європейського центру з вищої освіти в Бухаресті, освітньої комісії Ради Європи тощо. Він завершився підписанням 19 червня 1999 року Болонської декларації, а ще через три роки її підписали міністри освіти України, Росії й інших пострадянських країн [14]. Основною метою Болонського процесу є освітнє зближення й інтеграція можливостей науково-викладацького персоналу вищих шкіл усіх країн Європи, побудова "загальноєвропейської системи вищої освіти із взаємним визнанням дипломів". Цей процес, по-перше, побудований на підвищенні особистої відповідальності студента і на постійному контролі за ходом його навчання: так звана кредитно-модульна система передбачає постійне набирання балів за різні види робіт протягом семестру; по-друге, базова професійна освіта зводиться до чотирьох років (бакалаврат), у подальшому можна пройти вищий рівень — магістратуру — вже з науково-педагогічним спрямуванням. Для України участь у Болонському процесі дає потенційну можливість того, що український студент зможе з будь-якого місця продовжити свою освіту з будь-якої спорідненої спеціальності в будь-якому європейському університеті або академії, а випускник з українським дипломом матиме можливість влаштуватись з ним на роботу в тій же Європі без додаткової сертифікації.

У той же час Болонський процес далеко неоднозначний для різних країн Європи [14]:

1) для членів ЄС Болонський процес є цікавою, але далеко не першочерговою справою. Вже багато років освітнє управління ЄС, якому належить лівова частка коштів, що витрачаються в Європі на освіту, створює і вдосконалює власні програми освітніх обмінів та розвитку вищої освіти за рахунок взаємодії, кооперації й співробітництва. Накопичені великі бази даних, сформовані тісно пов'язані групи виконавців у всіх зацікавлених країнах, тому реалізація програм підтримки освітньо-наукової мобільності в ЄС, щорічні пересування десятків тисяч студентів відбуваються за налагодженою схемою із дотриманням усіх формальностей. В Україні, на відміну від країн ЄС, склалася ситуація дуже акцентованого інтересу до Болонського процесу, уява про те, що він є найвищим євро-

пейським пріоритетом. На жаль, це твердження не відповідає дійсності і породжує багато необґрунтованих сподівань;

2) напрямки економічно-освітньої активності країн ЄС сконцентровані не стільки на Болонському процесі, скільки на розвитку природничих та інженерних наук і високих технологій. Лідери Європи розуміють необхідність підвищення конкурентоспроможності своїх країн у змаганні з США і Японією у сфері створення й використання надвисоких технологій, що спираються на розвиток нано- і фемтонаук. Саме тому ЄС на початку третього тисячоліття вклала значні кошти в аналіз свого кадрового потенціалу в цій сфері, здійснивши перепис усіх наукових робітників і інженерів, проаналізувавши їхні креативні можливості. Частка зібраних даних увійшла в великий довідник про "наукову" Європу;

3) Болонський процес торкається далеко не всієї європейської освіти. Перш за все, цей процес був розпочатий за ініціативою ректорів провідних класичних університетів (що присуджують академічні дипломи типу "А"), які турбуються, насамперед, про збереження свого привілейованого становища в системах освіти країн Західної Європи. В той же час у другій половині XX століття в розвинутих країнах відбувся перехід від елітної вищої освіти до загальної для всієї молоді. Але навіть у багатих країнах не вистачило коштів для якісного навчання більшої частини молоді за традиційними довгостроковими програмами. Тому для вирішення такого протиріччя й включення в процес вищої освіти малоспроможної до академічного навчання молоді розвинуті країни застосовують, по-перше, створення неуніверситетських вищих шкіл з дуже професіоналізованими програмами навчання, по-друге, максимальне скорочення терміну навчання за цими програмами за рахунок орієнтації підготовлених на них осіб на практичну, а не на аналітичну діяльність. У більшості країн — учасниць Болонського процесу — вища професійна освіта за своїми континентами перевищує сектор університетської освіти, а роль в економіці її випускників з дипломами типу "В" постійно зростає. Саме ця обставина й примушує ставити питання про розповсюдження Болонського процесу і на професійний сектор європейської вищої освіти;

4) у Болонській декларації містяться рекомендації щодо гармонізації (узгодженості) довгострокових програм навчання, які можна розділити на бакалаврську і магістерську, але нічого не говориться про зобов'язання розробки загальних для всієї Європи навчальних планів з відповідних дисциплін і повної уніфікації навчальних програм підготовки спеціалістів однакового профілю. Тому виглядає передчасною впевненість багатьох українських фахівців у тому, що Болонський процес орієнтований на створення інтегрованої і суперуніфікованої системи вищої освіти для всієї Європи, де переміщення студентів будуть мало не автоматичними, оскільки дипломи стануть однаковими і будуть визнаватись у всіх країнах;

5) кредитно-модульна система і рейтингове оцінювання не є магічними засобами уніфікації освітніх систем з одночасним суттєвим підвищенням якості дипломів. У випадку суцільно формальної заміни одних (астрономічних часів) одиниць виміру початкової роботи студентів на інші (залікові одиниці, кредити або інше) зміни будуть вкрай незначними;

6) Болонський процес ще не став магістральним шляхом оцінювання й забезпечення якості європейської вищої освіти. Учасники процесу тільки почали вивчати питання і шукати гроші на невеличкі науково-практичні програми аналізу практики акредитації університетів у різних країнах Європи і порівняння ринкової вартості їхніх дипломів.

Але очевидно, якщо сутність, контент української освіти не зміниться, то при нострифікації конкретних дипломів конкретних спеціалістів будуть проблеми. Це пов'язано з системою управління якістю підготовки студентів і безпосередньо залежить від моделі **фінансування навчального процесу**, що складається з моделі фінансування навчання студента і моделі фінансування діяльності університету. Необхідні серйозні системні рішення, а саме [15]:

1) відмова від багатоканальної системи фінансування підготовки студентів, яка діє сьогодні в Україні. Така система виникла як необхідність під час розбудови незалежної України, коли проблема якості навчання була розчинена в проблемі простого виживання вузу, що призвело до нерівних вимог до студентів різних форм навчання, коли в одній академічній групі навчаються діти за державний кошт, за власний рахунок і за рахунок кредитів державного бюджету. А це, у свою чергу, призвело сьогодні до практики друкування і продажу дипломів, яка не тільки нівелює базові цінності країни та принижує гідність університетів, а й руйнує публічний рейтинг вузів і економічний потенціал держави;

2) зміни структури бюджету університету, де основними складовими повинні стати не тільки надходження від навчання, але й кошти від наукових фундаментальних і прикладних досліджень. Побудова такої моделі збере разом непов'язані сьогодні процеси навчання, наукових досліджень і потреб суспільства. Наприклад, американська модель передбачає, що реальний бюджет вузу має три складові: плату за навчання від студентів (причому це дуже істотна сума, але рішення університету про вступ конкретної людини надає їй право на одержання пільгового кредиту у банку, повернення якого здійснюється тільки після закінчення навчання [8]. Такий підхід стимулює конкретного студента одержати не просто диплом, а якісну освіту, що гарантує успішну й ефективну професійну діяльність); бюджетні інвестиції у спеціально підготовлені проекти, в тому числі за рахунок донорів; гранти на здійснення конкретної викладацької і наукової діяльності, пошук яких ведуть як вузи, так і викладачі, й студенти (це істотно впливає на якість освітніх і наукових аспектів діяльності університету). Європейська модель передбачає відсутність платні за навчання для всіх студентів, враховуючи іноземців. Держава свідомо бере на себе тягар інвестицій для майбутнього, але, в основному, цих коштів вистачає тільки на зарплату за контрактами викладачам, а інше функціонування вузу забезпечується джерелами, аналогічними американському варіанту.

Модель фінансування, що реалізується сьогодні МОН, пов'язана з різким збільшення заробітної плати і змусить українські університети негайно перейти до трьох джерел формування своїх бюджетів, збалансованих за обсягами. Великі зарплати професури на фоні неможливості різкої зміни вартості навчання – кращий, але важкий шлях трансформації функціонування вузів України. Наявність і баланс трьох складових бюджету вузу істотним чином підвищить якість підготовки студентів завдяки наступним чинникам:

змусить викладачів у ході пошуку додаткових джерел фінансування займатися реальними фундаментальними і прикладними розробками, які потрібні певним секторам економіки, а також залучати до цієї роботи студентів;

вузам прийдеся постійно корегувати зміст навчальних курсів, наближуючи їх до останніх досягнень науки і нових технологій;

стане не вигідним створення псевдонаукових лабораторій для звітів, проведення псевдонаукових конференцій;

для збереження публічного рейтингу вузу стане не вигідним просте друкування дипломів, вузи почнуть разом із студентами домагатись якісних і прикладних знань випускників.

Таким чином, можна зробити наступні **висновки**:

1) у суспільстві, побудованому на знаннях та інформації, відбувається поступове заміщення традиційних індустріальних засобів виробництва новими, що продукують прогресивні знання і за допомогою яких створюються додаткові багатства. Інформація і наукові знання стають головними продуктивними факторами, замість матерії й енергії, визначають стратегічний потенціал суспільства та перспективи його розвитку;

2) суспільство, побудоване на знаннях і інформації, вносить суттєві якісні зміни в методологію та зміст сучасної освіти, а саме: освіта повинна постійно поліпшуватись шляхом удосконалення навчальних планів, відкриття нових спеціальностей, втілення принципу "освіта протягом усього життя"; ті, хто вчиться, стають громадянами нового суспільства, що перед-

бачає наднаціональний підхід до етичних, конфесіональних та інших відмінностей людей, глобальну людську етику; виникає нове явище – освіта без кордонів, заснована на технологіях дистанційного навчання; відбувається інтенсивна фундаменталізація знань; з'являється нова педагогіка освіти, коли виникає безпосередній доступ тих, хто вчиться, до знань, даних та інформації; педагогічна складова й підготовка викладачів за новою креативною моделлю, замість репродуктивної, стає центральною проблемою освітньої політики;

3) реалізація розробленої МОН концепції розвитку освіти в Україні та державна програма "Інформаційні і комунікаційні технології в освіті і науці на 2006 – 2010 роки" можлива лише при умові виявлення ключових напрямків, за якими необхідно провести адаптацію української системи освіти до вимог суспільства, побудованого на знаннях і інформації, що дозволить покращити систему управління якістю підготовки студентів;

4) створення наглядових рад при вузах, а також національного агентства з тестування бажаючих вступити до університету дозволить подолати існуючий сьогодні слабкий зворотний і сильний прямий зв'язок МОН і університетів, відсутність формалізованих зв'язків незалежних агентств з іншими діючими особами освітнього процесу. Доцільно на законодавчому рівні включити в систему освіти незалежні агентства, передавши їм частину повноважень, що буде забезпечувати баланс у якості підготовки студентів. Зовнішнє тестування абітурієнтів за допомогою однакових за складністю завдань, однакових і прозорих умов здачі й перевірки тестів гарантує рівні умови для подальшого розвитку абітурієнтів незалежно від соціального статусу й забезпеченості сімей;

5) забезпечення реальної автономії вузу шляхом створення на першому етапі, наприклад, університетських консорціумів надає університету право самостійно приймати рішення щодо внутрішнього управління й фінансування, визначати власну стратегію у сфері науково-дослідницької роботи; означає його найповнішу підзвітність і відповідальність перед суспільством; незалежність від політичних партій, громадських і релігійних організацій; розмежування прав, повноважень та відповідальності держави, органів управління вищою освітою й вищого навчального закладу. Автономний університет як елемент громадянського суспільства сам буде відповідати за якість освіти, перш за все, перед споживачем освітніх послуг, далі перед громадою і перед державою;

6) ліцензування діяльності навчальних закладів МОН доцільно поєднати з ліцензуванням професіональної діяльності випускників, коли випускник вузу буде проходити тестування в спеціально створених державою комісіях і одержувати ліцензію. Якщо система тестування виявить певну кількість рекламцій з даної спеціальності, то МОН зобов'язане анулювати акредитацію цього вузу з підготовки спеціалістів відповідної спеціальності. Така система управління якістю буде включати контроль компетенцій бакалаврів і магістрів незалежними об'єктами;

7) інтеграція української освітньої системи в європейську модель шляхом участі вітчизняних університетів у Болонському процесі надає потенційну можливість українському студенту з будь-якого місця продовжити свою освіту з будь-якої спорідненої спеціальності в будь-якому європейському університеті або академії, а випускник з українським дипломом матиме змогу влаштуватись з ним на роботу в тій же Європі без додаткової сертифікації. В той же час необхідно враховувати реальні тенденції розвитку Болонського процесу і не ідеалізувати його відносно України;

8) модель фінансування навчального процесу в новому суспільстві, що базується на знаннях, повинна передбачати відмову від багатоканальної системи фінансування підготовки студентів, яка діє сьогодні в Україні. Наявність і баланс трьох складових бюджету вузу: помірної плати за навчання від студентів, бюджетних інвестицій у спеціальні проекти та зарплату за контрактами викладачам, а також грантів на здійснення конкретної викладацької і наукової діяльності – підвищить

якість підготовки студентів завдяки тому, що змусить викладачів займатися реальними фундаментальними й прикладними розробками та залучати до цієї роботи студентів; вузам прийметься постійно корегувати зміст навчальних курсів, наближуючи їх до останніх досягнень науки і нових технологій; для збереження публічного рейтингу вузи почнуть домагатись якісних та прикладних знань випускників.

Література: 1. Гальчинський А. Інноваційна стратегія українських реформ / А. Гальчинський, В. Гець, А. Кінах. — К.: Знання України, 2002. — 336 с. 2. Гринев Б. Инноватика: Учебное пособие / Б. Гринев, В. Гусев. — Харьков: Институт монокристаллов, 2004. — 452 с. 3. Товажнянский Л. Национальный технический университет "ХПИ" реформирует систему образования // Комсомольская правда в Украине. — 2005. — 24 июня. — С. 17. 4. Задорожний Г. Стадия интеллекта в модели национальных конкурентных преимуществ / Г. Задорожний, А. Москвина // Социальная экономика. — 2004. — №4. — С. 21–48. 5. Гриньов А. Інноваційний розвиток промислових підприємств: концепція, методологія, стратегічне управління. — Харків: ВД "ІНЖЕК", 2003. — 308 с. 6. Згуровский М. Путь к информационному обществу – от Женева до Туниса // Зеркало недели. — 2005. — №34. — С. 16. 7. Дженнифер Блэнк. Оценка конкурентоспособности Украины в условиях политических изменений // Зеркало недели. — 2005. — №25. — С. 11. 8. Спиваковский О. Знание образования: нужен капитальный ремонт // Зеркало недели. — 2005. — №34. — С. 15. 9. Николаенко С. МОН можно назвать Министерством будущего Украины // Зеркало недели. — 2005. — №38. — С. 14. 10. Николаенко С. В образовании — информационная революция // Зеркало недели. — 2006. — №1. — С. 13. 11. Бажал А. Тестирование – шоковая терапия для образования // Зеркало недели. — 2005. — №37. — С. 14. 12. Гаташ В. Лакмусовая бумажка тестирования (Интервью с ректором ХНЭУ В. С. Пономаренко) // Зеркало недели. — 2005. — №45. — С. 15. 13. Касьянов Г. Университетская автономия: составляющая гражданского общества // Зеркало недели. — 2005. — №31. — С. 14. 14. Корсак К. Мифы о Болонском процессе // Зеркало недели. — 2005. — №39. — С. 15. 15. Зубрицкая М. Высшее образование в "братской бюджетной могиле" // Зеркало недели. — 2005. — №42. — С. 15.

Стаття надійшла до редакції
01.02.2006 р.

УДК 658.15

Азаренкова Г. М.

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ТА ВЗАЄМОЗАЛЕЖНІСТЬ ФІНАНСОВИХ ПОТОКІВ (СТАТИСТИЧНІ УЗАГАЛЬНЕННЯ)

In the article the interdependence of influence of the finance flows of banks and the transactor units' finance flows of non-financial sector of economy are examined. The dynamics of the businesses' self-financing ratio of non-financial sector of economy is given. The measurements of econometric model of the interaction of financial flows of banks and the transactor units' finance flows of non-financial sector at the example of Kharkiv region are defined.

Сталість економічного розвитку значною мірою визначається ефективністю взаємодії різноманітних сегментів ринку. При цьому для окремої країни така взаємодія має свої особливості й пріоритетні напрямки аналізу. Водночас проя-

вом такої взаємодії може бути рухомість фінансових потоків, яка утворюється внаслідок функціонування та взаємодії конкретних суб'єктів господарювання. На даний час не існує єдиної точки зору щодо визначення сутності терміна "фінансовий потік" і змісту його функціонування у фінансово-економічному просторі.

Під фінансово-економічним простором розуміється сукупність різноманітних грошово-товарних, грошово-фінансових, грошово-кредитних та товарно-кредитних відносин між різними суб'єктами господарювання, які виникають у процесі їх діяльності. Утім, слід зазначити, що більшість відмінностей при розгляді фінансового потоку з погляду шкіл економічно розвинутих країн та країн пострадянського простору пов'язані з несхожістю процесів їх економічного розвитку, впливовістю існуючих на сьогодні умов, у яких функціонують економічні системи. Тобто слід розуміти, що якщо у західній практиці використані потокові принципи в системі управління взагалі і фінансів зокрема, то в умовах перехідного періоду, який ще характерний для України, точні визначення понятійного апарату все ще залишаються важливим засобом вибору та обґрунтування подальших шляхів розвитку. Відповідно до визначень російських і українських вчених та зазначеного потокового підходу до управління фінансовими ресурсами, який враховує підходи західних учених, автором статті було проведено відповідне теоретичне узагальнення терміна "фінансовий потік".

Під цим терміном розуміється цілеспрямований рух, зміна (обсягів, типів, форм та видів) фінансових ресурсів певного суб'єкта господарювання, що здійснюється спільно з відповідними його грошовими потоками (еквівалентні фінансові потоки) або безеквівалентними фінансовими потоками, але обов'язково з урахуванням фактора часу та відбиває ліквідність зазначених фінансових ресурсів [1]. Подане визначення цілком пов'язане також із тим, що, як свідчить теорія попиту на активи, попит на гроші повинен бути функцією ресурсів, що й обумовлює необхідність розгляду фінансового потоку як руху фінансових ресурсів. Крім того, наведене визначення фінансового потоку дозволяє розрізняти фінансові потоки на різних рівнях, одночасно визначає взаємозв'язок із грошовими потоками та генетичну природу виникнення тих або інших фінансових потоків. Утім, фінансовий та грошовий потік можуть розглядатися як різні рівні абстрагування з приводу економічних відносин щодо формування, розподілу й використання фінансових ресурсів.

Тож аналіз руху різних фінансових потоків є досить актуальним, бо сприяє виявленню ознак та оцінці результатів взаємодії різних суб'єктів господарювання [2].

Утім, проаналізувавши низку наукових робіт щодо аналізу руху фінансових потоків, слід зазначити, що значна їх частка присвячена дослідженню означеної проблеми в межах функціональної підпорядкованості окремих видів фінансових потоків. Так, наприклад, В. В. Корнев [3] досліджує інвестиційні та кредитні потоки, Л. Руденко [4] визначає фінансові потоки транснаціональних корпорацій, О. В. Хавтур [5] зупиняється на фінансових потоках страхового ринку. При цьому такі дослідження обмежуються аналізом фінансових потоків, які утворюються та функціонують на макrorівні їх функціонального визначення. Тобто розглядаються, як правило, загальні питання руху конкретних фінансових потоків. Проте, незважаючи на практичну та теоретичну цінність таких досліджень, на думку автора статті, варто зазначити, що недостатнім є розкриття взаємодії різних фінансових потоків. Це передусім стосується дослідження взаємозв'язку й взаємозалежності конкретних суб'єктів господарювання та врахування регіональних аспектів утворення фінансових потоків, що і є головною метою даної роботи.

Якщо говорити безпосередньо про предмет та об'єкт даного дослідження, то, на погляд автора статті, варто звернути увагу на взаємозв'язок між потоками фінансових ресурсів банківських установ і потоками фінансових ресурсів, які утворюються внаслідок діяльності суб'єктів господарювання нефінансової сфери економіки. Доцільність такого підходу ґрунтується на наступних логічних допущеннях.